Şarkiyat Mecmuası
Journal of Oriental Studies

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies 47, (2025): 159-180
DOI: 10.26650/jos.2509471

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Muhammed Abdülcebbâr Hayri'nin Osmanlı Devleti'ne Yaptığı Katkılar

Contributions of Muhammad Abdul Jabbar Khairi to the Ottoman Empire Considering Ottoman Archive Documents

Hatice GÖRGÜN[1]

[1]İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: H.G. 0000-0003-2347-1959

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Hatice Görgün (Dr. Öğr. Üyesi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: hatice.gorgun@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 14.06.2025
Kabul/Accepted: 23.09.2025

Atıf/Citation: Görgün, Hatice. "Contributions of Muhammad Abdul Jabbar Khairi to the Ottoman Empire Considering Ottoman Archive Documents". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies 47* (2025), 159-180. https://doi.org/10.26650/jos.2509471

ÖZ

Hint alt kıtasının önemli şahsiyetlerinden Muhammed Abdülcebbâr Hayri, içinde bulunduğu dönemin siyasi çalkantıları nedeniyle sömürge karşıtı hareketler ve bağımsızlık mücadelesi ile hayatını geçirmiştir. Eğitim ve siyasi hedefleri uğruna Hindistan'dan ayrılan Abdülcebbâr Hayri, I. Dünya Savaşı ve Hindistan'ın bölünmesine giden süreçte yaşanan mücadelelere tanıklık etmekle kalmamış aktif görevler de üstlenmiştir. Bu süreçte Hindistan Müslümanları gibi kendisi de Hilafet bağı ile bağlı oldukları Osmanlı Devleti'nin yanında olmayı tercih etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı'nın savaşa katılması üzerine derin bir üzüntü içine giren Abdülcebbâr Hayri, Türkiye'de ve Avrupa'da kaldığı süre zarfında İslâm birliğine yönelik çalışmalar yapmış, İslâm milliyetçisi olarak faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetleri arasında çıkarmış olduğu gazete de önemli bir yer tutmuş, haberler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne desteklerini sürdürmüştür. Ayrıca Abdülcebbâr Hayri, 1915 yılında İstanbul'a geldiği süreçte Osmanlı Devleti'nin ilk gizli istihbarat kuruluşu olan Teşkilat-ı Mahsûsa ile görüşmelerde bulunmuş, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'ne (Dâru'l-Fünûn'a) Urdu dili öğretmeni olarak atanmış ve bu şekilde ilk kez onun önderliğinde Türkiye'de Urdu dili okutulmaya başlanmıştır. Bu makalede yirminci yüzyılın ilk yarısında siyasi ve dini bir aktivist olan Abdülcebbâr Hayri'nin siyasi fikirleri ve bunları yaymak için uygulamış olduğu yöntemler hakkında bilgiler verilmiş ve gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları, Panislamizm, Dâru'l-Fünûn, Muhammed Abdülcebbâr Hayri.

ABSTRACT

Muhammad Abdul Jabbar Khairi, one of the most important activists of the Indian subcontinent, spent his life in anti-colonial movements and the struggle for independence due to the political turmoil of his time. Khairi, who left India to pursue his education and political goals, not only witnessed the struggles leading up to World War I and the partition of India but also took on active roles in the country. Khairi, who was deeply saddened by the outbreak of the First

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

World War and the Ottoman participation in the war, worked for Islamic unity during his stay in Turkey and Europe and carried out activities as an Islamic nationalist. Among these activities, the newspaper he published played an important role, and through his news, he continued to support the Ottoman Empire. In addition, when he came to Istanbul in 1915, Khairi held meetings with the Ottoman Secret Organization, the first secret intelligence agency of the Ottoman Empire, and was appointed as an Urdu language teacher at the Faculty of Letters (Dar al-Funun) of Istanbul University. Thus, under his leadership, the Urdu language began to be taught in Turkey for the first time. This article provides information about the political ideas of Abdul Jabbar Khairi, a political and religious activist in the first half of the twentieth century, and discusses the methods he used to spread his ideas.
Keywords: Ottoman Empire, Indian Muslims, Panislamizm, Dar al-Funun, Muhammad Abdul Jabbar Khairi.

Extended Abstract

Until the 1857 uprising, the Indian subcontinent had been ruled for a long time by Turkish administrators, from the Akhuns to the Mughals. These states not only shaped the political structures of the region but also fostered the advancement of science, literature, art, and economy under an Islamic and Turkish character. The Mughals' long rule in particular created a sense of cultural continuity and political legitimacy among Indian Muslims. However, with the collapse of the Mughal Empire following the 1857 uprising—which British sources called the "Indian Rebellion" and Indian historians called the "War of Independence"—the entire region came under the influence of the British colonial system. After this date, when the British became the rulers of the country, they intervened in the region's cultural, social, and political life. In this process, Indian Muslims were rendered weak and ineffective by the British. This not only brought about the end of Muslim political rule in India but also initiated systematic attempts by the colonial rulers to reshape cultural and social life under the principle of "divide and rule." Once politically dominant, Indian Muslims were marginalized and in search of new sources of solidarity. The spiritual and symbolic authority of the Ottoman Caliphate acquired a special significance in this atmosphere. They felt it was their duty to support the Turks, who were instrumental in the development of the economy, science, literature, and art in the region during their rule, in difficult times with the effect of the Khilafah bond. For many Indian Muslims, supporting the Ottoman Empire meant safeguarding Islam against colonial encroachment. Abdul Jabbar Khairi, an Indian nationalist, acted with the same feelings and came to Istanbul during the First World War to support the Ottoman Empire. Muhammad Abdul Jabbar Khairi, one of the most remarkable nationalist activists of the Indian subcontinent, emerges as a pivotal figure within this broader historical framework.

Muhammad Abdul Jabbar Khairi was born in Old Delhi in 1880. He was the second child of a family of six children. Abdul Jabbar Khairi has a respected scholarly family and was shaped by both traditional Islamic learning and modern education. After the death of his mother in 1904, he embarked on a long intellectual and political journey. He first traveled to Baghdad and then to al-Azhar University in Cairo, Egypt, where he received his education. He moved

to Beirut toward the end of 1905. Having witnessed missionary activities against Islam at the American Mission College, where he started his undergraduate studies, Abdul Jabbar Khairi founded the Dar al-Ulum educational institution with a national and Islamic identity to protect Muslim students from these activities. Abdul Jabbar Khairi, who had worked for German war intelligence during the war, was the leader of the Muslim community in Berlin. Confrontation with the missionary activities of this institution proved to be formative. Combining modern educational models with Islamic values to resist colonial domination reflected the essence of his worldview.

During the First World War, learning Urdu in Türkiye became necessary to read the letters sent to Indian soldiers in prisoner of war camps. However, no one in the Ottoman Empire could teach this language. Therefore, Abdul Jabbar Khairi arrived in Istanbul toward the end of 1915 and was appointed by the Ottoman authorities as a lecturer of the Urdu language at the Dar al-Funun (now Istanbul University). Thus, Khairi's role expanded beyond education into politics, journalism, and intelligence work. Under his leadership, the Urdu language was taught for the first time in Türkiye. His appointment marked the beginning of the teaching of the Urdu language in Türkiye, laying the foundation for a linguistic and cultural bridge between the Indian subcontinent and the Ottoman world.

Moreover, after his appointment as a lecturer, Abdul Jabbar Khairi also used the Dar al-Funun al-Othmani building to work on behalf of the Ottoman Secret Organization, the secret service of the Ottoman Empire, and to report his observations. Using his office at Dar al-Funun, he observed and reported on the political threats posed to the Ottoman Caliphate, particularly by Hindu nationalists and British agents operating in Istanbul. Through his reports, he warned the Ottoman Caliphate, to which he was deeply loyal, against dangers. These reports reveal not only his loyalty to the Caliphate but also his keen understanding of the emerging political fragmentation in India.

Because of his attempts to establish a new organization that would unite Muslims under a single roof, the "Hindu Akhuwat-e Islam Society" was established. To ensure the dissemination of the political ideas of this society, a publishing organ was needed, and to support the Ottoman Secret Organization, Abdul Jabbar Khairi, with the logic of the Khilafah, published a newspaper called Akhuwat. Thus, the nationalist Muslim press's propaganda against the British gained momentum.

One of the most important initiatives undertaken by Abdul Jabbar Khairi during the meeting held in Stockholm in 1917 was his proposal for the partition of India between Muslims and Hindus. He argued that for Indian Muslims to protect their rights, they should be separated from Hindus, and the establishment of separate states for both nations was a necessity. In fact, this proposal was the first step toward the creation of modern-day Pakistan.

Britain was very uncomfortable with Khairi's pan-Islamist activities. As a result of British pressure, Abdul Jabbar Khairi was ordered to be deported from his own country. Despite the

diplomatic efforts of the Ottoman Empire, he was unable to return from abroad and had to continue living in different countries in Europe, especially Germany. In 1937, when the ban on the entry of all freedmen outside India was lifted, Abdul Jabbar Khairi was allowed to return to his country on the condition that he would not participate in political activities. Abdul Jabbar Khairi, who worked for the establishment of Pakistan, wanted to go there after the establishment of Pakistan. However, when the Indian Government refused to allow the transfer of his assets and his beloved extensive library to Pakistan, he abandoned this decision and died in 1958.

Evaluating Khairi's life, several overlapping dimensions are observed. First, he was an educator, establishing institutions such as Dar al-Ulum and pioneering Urdu studies in Türkiye. Second, Akhuwat was an activist and journalist who used Akhuwat to spread political ideas and mobilize public opinion. Third, he was an intelligence collaborator who supplied crucial reports to the Special Organization. Fourth, he was an early advocate of partition, whose vision of separate Muslim and Hindu states foreshadowed Pakistan's creation. Finally, he was a pan-Islamist, tirelessly working to unify Muslims beyond national boundaries, seeing the Ottoman Caliphate as the ultimate symbol of resistance to imperialism.

Abdul Jabbar Khairi devoted his life to the unity of Islam and the salvation of the Islamic world.

Giriş

Hint alt kıtasının Türkler ile tanışması Ak Hunlar'a kadar dayanmaktadır. İslâmiyet'ten sonra ise Gazneliler bölge siyasetinde idarecilikleri hasebiyle önemli bir yer tutmaktadır. Türk Sultanlıkları, Hindistan'daki diğer devletleri koruma rolü üstlenerek bölgede Türk-İslâm hâkimiyetini yeniden tesis etmeyi başarmış, bölgenin ekonomi, edebiyat, bilim ve sanat alanlarında ilerlemesi için bu devletleri teşvik etmiştir. Birçok şair, yazar, zanaatkâr ve âlime himaye sağlayarak zengin bir kültürel ve entelektüel ortamın gelişmesine katkıda bulunmuştur.[1] Böylece bu Türk soylu devletler vasıtasıyla bölge halkı yaklaşık sekiz buçuk asır Türklerle bir arada yaşamıştır. Hint alt kıtasının tarihine "1857 Bağımsızlık Savaşı", İngiliz kaynaklarına göre ise "1857 İsyanı" olarak geçmiş olan ayaklanma, İngilizler tarafından bastırılmış ve sonrasında bölgede üç yüz yılı aşkın hüküm süren son Türk soylu devlet Babürlere son verilmesiyle bu geniş coğrafya Büyük Britanya İmparatorluğu'na bağlı bir hâle gelmiştir.[2] Doğu Hindistan Şirketi ile ticaret maksadıyla alt kıtaya gelen İngilizler, ülkede yönetici konuma geçmeleri ile bölge insanının kültürel, toplumsal ve siyasal hayatına "böl ve yönet" politikası çerçevesinde müdahalelerde bulunmuşlardır.[3] Hâl böyle olunca alt kıta halkı da İngiliz sömürüsüne karşı gelerek benliklerini koruyabilmek adına İslâm kardeşliği bağı ile bağlı oldukları, hâlâ bağımsızlığını koruyan Osmanlı Devleti'nin ve elinde tuttuğu Hilafet sancağının korunup desteklenmesinin gerekli olduğunu düşünüyordu. Hint alt kıtasında Türkler için birlik olma fikri Sırp İsyanına kadar uzanmaktadır.[4] Bu fikir çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı sırasında Abdülcebbâr Hayri, kardeşi Abdüssettar Hayri ile beraber eğitim almak için gitmiş oldukları Beyrut'ta iken cihat ilanı çıkmış, bunun üzerine Osmanlı Devleti için faaliyetlerde bulunmak adına Hicaz'a doğru yola koyulmuşlardır.[5] İstanbul'a geldikten sonra destek olmak amacıyla Osmanlı'nın ilk resmi gizli istihbarat ve propaganda servisi olan Teşkilât-ı Mahsûsa'ya katılmışlardır.[6] Bunun yanında Abdülcebbâr Hayri, o zamanlar Dâru'l-Fünûn olarak bilinen bugünkü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne Urdu dili öğretmeni olarak tayini gerçekleşmiş ve bu sayede iki ülkenin yakınlaşması adına çok büyük bir adım olarak Urdu Dili eğitimi 1915 yılında Türkiye'de öğretilmeye başlamıştır.[7] Urdu dili bölümünün kurucusu Abdülcebbâr Hayri, sadece bölüm için çalışmalar yapmamış aynı zamanda Hindistan Müslümanlarını Osmanlı'daki olaylardan doğrudan haberdar edebilmek

1 Muhsin Ramazan İşsever, "Muhammad Iqbal and the Turks", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi 8/2* (2024), 247.

2 Celal Soydan (çev.), *Göç Öyküleri,* (Ankara: Hece Yayınları, 2018), 7.

3 Mehmet Kemal Çakmakçı, " "Minnettar Gözler" ile "Peşaver Ekspresi" Adlı Öykülerde Hindistan'ın Bölünmesi Sırasında Yaşanan Katliamlar", *JOMISS 2/2* (2024), 94.

4 Arzu Çiftsüren, "Trablusgarp Savaşı'nın Urdu Şiirine Yansıması", *Şarkiyat Mecmuası 41* (2022), 59.

5 Halil Toker ve Zekai Kardaş, *Journey of Friendship and Brotherhood (A Pictorial Survey of Turkey and Pakistan Relations)*, (Lahor: Mavra Publishers, 2021), 172.

6 Halil Toker, "Hayri Kardeşlerin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Dâru'l-Fünûn'da Urdu Dili Eğitiminin Başlangıcı", *100th Anniversary of Urdu Language Education in Turkey (Türkiye'de Urdu Dili ve Edebiyatı Eğitiminin 100. Yılı)*, Ed. Halil Toker, Ali Moeen, (Pakistan: Urdu Ghar Press, 2015), 4.

7 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 1.

maksadıyla *Uhuvvet* gazetesini de yayınlamıştı. Her ne kadar Hayri kardeşler birlikte hareket etmiş olsalar da Abdülcebbâr Hayri siyasi ve akademik faaliyetlerde aktif rol oynamıştır. Bu sebeple makalemizin ana konusunu Abdülcebbâr Hayri ve faaliyetleri oluşturacaktır.

Hindistan özgürlük hareketinin önemli figürleri arasında yer alan Abdülcebbâr Hayri, hayatını İslâm birliği ve İslâm dünyasının kurtuluşuna adamış olmasının yanı sıra Teşkilât-ı Mahsusa için yapmış olduğu çalışmalar ve Osmanlı makamlarının verdiği izinle Alman istihbarat teşkilâtı ile irtibatının bulunması gibi görevler de üstlenmiş, bu görevlerini büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleştirmiştir. Tüm bu nedenlerden ötürü tarihi kaynaklarda Abdülcebbâr Hayri hakkında sınırlı bilgiler bulunmaktadır.

Muhammed Abdülcebbâr Hayri'nin Hayatı (1880-1958)

Eski Delhi'de dört erkek ve iki kız olmak üzere altı çocuklu bir aileye mensup olan Hayri kardeşlerden Abdülcebbâr Hayri, ailenin ikinci çocuğu olarak 1880 yılında dünyaya gelmiştir.[8] Babası Han Bahadır Mevlevî Abdulhamid, Hint alt kıtasında kendisini yetiştirmiş önemli eğitimciler arasında bulunmaktadır. Eski Delhi'de Fetihpuri Camii yakınında büyüyen Abdülcebbâr Hayri, babasının tavsiyesi ile 1890'ların sonunda Aligarh'ta bulunan Muhammedan Anglo-Oriental College'de eğitim almaya başlamıştır. 1904 yılında annesinin vefatının ardından, İslâm'ın kültür ve eğitim başkenti sayılan Bağdat'a buradan da Mısır Kahire'de bulunan el-Ezher üniversitesine geçen Abdülcebbâr Hayri, 1905 yılının sonlarına doğru ise Beyrut'a taşınmıştır. Ardından daha modern bir eğitim almak amacıyla American Mission College'e giderek lisans ve yüksek lisans eğitimlerine başlamıştır. Bu okulda İslâm aleyhine misyonerlik faaliyetleri yürütülmesi karşısında Müslüman öğrencileri American Mission College'in faaliyetlerinden korumak amacıyla milli ve İslâmi bir kimliğe sahip Dâru'l-ulûm (medresesini) eğitim kurumunu kurmuştur.[9] Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından ise Dâru'l-ulûm kapanmak zorunda kalmıştır. 1920 yılının ikinci yarısında Berlin Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlayan Abdülcebbâr Hayri, Devlet Bilimi ve Hukuku bölümünü bitirmiş, 1927 yılında ise doktora tezini Hindistan ve İşçi Sınıfı konusu üzerine yapmıştır.[10]

Eğitim amacı ile yurtdışından gelen öğrencilerin Almanya'yı tercih ettikleri bir dönemde, savaş sırasında Alman savaş istihbaratı için çalışmış olan Abdülcabbar Hayri, Berlin'de yeni oluşmaya başlayan Müslüman cemaatin liderliğini üstlenmiş, böylece bir vefa borcu olarak İslâmiyet'i tebliğ etme görevini yerine getirmiştir. Görevi itibariyle Osmanlı Devleti ve Almanya müttefik ülkeleri arasında önemli bir siyasi figür haline gelmiştir. Bu dönemde akademik faaliyetlerden uzaklaşan Abdülcabbar, Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman Hükümetinin

8 Majid Hayat Siddiqi, "Bluff, Doubt and Fear: the Kheiri Brothers and the Colonial State, 1904-45", *Kheiri Brothers,* Ed. M. Ikram Chaghatai, (Pakistan: Maktaba Jadeed Press, 2016), 33.

9 Seyyid Muhammed Selim, "Khairi Bradaran", *Khairi Bradaran*, Ed. M. Ikram Chagatai, (Lahor: Maktaba Jadeed Press, 2017), 23.

10 Heike Liebau, "Navigating Knowledge, Negotiating Positions", *Relational Lives: Historical Subjectivities in Global Perspective 45/3* (July - September 2019)**,** 347, 349.

vermiş olduğu desteği alarak Almanya'da İslâmî propaganda çalışmalarına devam etmiştir.[11]

Abdülcebbâr Hayri'nin gerçekleştirmiş olduğu en önemli girişimlerden biri de Stockholm'de 1917 yılında yapılan toplantı sırasında Hindistan'ın Müslümanlar ile Hindular arasında bölünmesi önerisi olmuştur. Hindistanlı Müslümanların haklarını koruyabilmeleri için Hindular ile ayrılması gerektiğini, her iki millet için de ayrı devletlerin kurulmasının bir zorunluluk olduğunu savunmuştur. Ayrı ayrı devletlerin oluşturularak, daha sonra eğer isterlerse, gevşek bir federasyon ya da konfederasyon çatısı altında birleşmeleri önerisi, aslında günümüz Pakistan'ın kurulması yolundaki ilk adımdır. Bu öneri Pakistan'ın fikir babası olarak kabul edilen Allame Muhammed İkbal'in 31 Aralık 1931 tarihinde Müslümanlar Birliği'nin Lahor'daki genel toplantısında yaptığı konuşmasından çok daha önceki bir tarihe denk gelmektedir.[12]

İngiltere, Panislamist bir politikayla basın, yayın ve propaganda yoluyla çalışmalarını sürdüren Abdülcebbâr Hayri'nin yurtdışında bulunduğu faaliyetlerden oldukça rahatsızlık duymaktaydı. İngilizlerin baskısı sonucu kendi ülkesinden sınır dışı edilme kararı çıkarılan Abdülcebbâr Hayri, Osmanlı Devleti'nin diplomasi çabalarına rağmen yurtdışındayken geri dönüş yapamamış, bu sebeple de Avrupa'nın farklı ülkelerinde ve özellikle Almanya'da yaşamaya devam etmek zorunda kalmıştır. Eğitimi için Hindistan'dan ayrıldığı günden beri Osmanlı Devleti'nin hilafet makamını desteklemek ve özellikle İngilizler başta olmak üzere Batılı ülkelere karşı İslâm propagandası çalışmalarını sürdürmek maksadıyla farklı ülkelerde çalışma imkânı bulmuştur. 1937 yılında Hindistan dışındaki tüm özgürlükçülerin ülkelerine giriş yasakları kaldırılınca Abdülcebbâr Hayri'ye de siyasi faaliyetlere katılmama şartıyla ülkesine dönme izni verilmiştir. Bu tarihten sonra Abdülcebbâr Hayri, Aligarh Müslüman Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. Zaten anadili dışında İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçeyi de çok iyi bilen Abdülcebbâr Hayri, zamanını bilimsel çalışmalara vakfetmiştir.[13]

Pakistan'ın kurulması için çaba gösteren Abdülcabbar Hayri, Pakistan'ın kurulmasını müteakip buraya gitmek istemiş, mal varlığının ve çok sevdiği geniş kütüphanesinin Pakistan'a nakledilmesine Hint Hükümeti'nin izin vermemesi üzerine bu kararından vazgeçmiş ve 1958 yılında Aligarh'da vefat etmiştir.[14]

Muhammed Abdülcebbâr Hayri'nin İstanbul'daki Faaliyetleri

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Abdülcebbâr Hayri, Osmanlılar safında savaşa katılmak amacıyla Medine müdafii Fahreddin Paşa'nın hizmetine girmiştir. Abdülcebbâr Hayri'nin yeğeni Sadık el-Hayri, amcası ile ilgili bir makalesinde, "Mekke'yi savunmakla görevli olan Fahreddin Paşa'nın, kutsal topraklarda savaşa girmeyi uygun bulmayarak

11 Ramazan Eren Yıldız, "Muhammed Abdülcebbâr Hayri ve Abdülsettâr Hayri Kardeşlerin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Dârülfünûn'da Urdu Diline Yaptıkları Hizmetler" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2023), 54; ayrıca bkz. M. Ikram Chaghatai, "Islam in Germany", *Kheiri Brothers,* (Lahor: Maktaba Jadeed Press, 2016), 149-151.

12 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 8.

13 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 8-9.

14 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 9.

İstanbul'a geri geldiğini ve Abdülcebbâr Hayri'nin de onunla beraber İstanbul'a geldiğini" ifade etmiştir. Büyük olasılıkla Abdülcebbâr Hayri, Fahreddin Paşa Musul'da iken onun yanında bulunmuş, 1915 yılının sonlarına doğru da İstanbul'a gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından binlerce Hintli, savaş esiri kamplarına yerleştirilmiştir. Kamplarda bulunan Hintli askerlere gelen mektupların okunabilmesi için Urducanın Türkiye'de öğrenilmesi bir gereklilik halini almıştır. Ancak Osmanlı'da bu dili öğretebilecek kimse bulunmamaktaydı. Bunun üzerine 1915 yılında Dâru'l-Fünûn'da Urdu Dili eğitimine başlanmasına karar verilmiş ve bu dili öğretmek amacıyla da kurulan bölüme müderris olarak Abdülcebbâr Hayri atanmıştır.[15]

Ayrıca Abdülcebbâr Hayri müderrisliğe atandıktan sonra Dâru'l-Fünûn-i Osmanî binasını, Osmanlı Devleti gizli servisi Teşkilât-ı Mahsusa adına çalışmak ve gözlemlerini raporlamak amacıyla da kullanmıştır. Abdülcebbâr Hayri'nin raporlarında Har Dayal Singh Mathur ve Hindu-Müslüman anlaşmazlığından sıkça bahsedilmekte, ayrıca Osmanlı'ya iltica ederek kendilerini Hindistan Müslümanlarının lideri olarak gösteren insanlara karşı da Teşkilât-ı Mahsûsa'yı uyardığı bilinmektedir.[16] Abdülcebbâr Hayri, İstanbul'a geldiğinde, buradaki siyasi durum bir hayli karışıktır. Özellikle İslâm hilafetini korumak amacıyla Hindistan'dan İstanbul'a gelmiş olan Hintli Müslümanlar ile İngilizlerden özgürlüklerini geri kazanmak için savaşı fırsat bilerek bu şehre gelmiş olan Hindular tam bir belirsizlik havası içerisinde mücadelelerini sürdürmeye çalışmaktaydılar. Böyle bir ortamda pek çok ajan mevcutken kimin ne olduğu ve hangi taraf için çalıştığı bile belli değildi. İstanbul'daki duruma şahit olan Abdülcabbar Hayri, ikili ilişkilerinin de yardımıyla Osmanlı makamları tarafından güven sağlamış ve Teşkilât-ı Mahsûsa'ya yazdığı raporlar vasıtasıyla gönülden sadık olduğu Osmanlı Hilafetini tehlikelere karşı uyarmaya çalışmıştır.[17]

Osmanlı gizli servisi Teşkilât-ı Mahsûsa adına çalışmalarına devam eden Abdülcebbâr Hayri, bir yandan İstanbul'daki faaliyetlerine devam ederken, diğer yandan da Osmanlı yetkililerinin yönlendirmeleri ve destekleri ile Almanya'daki gözlemlerini raporlamak için oraya seyahatlerde bulunmuştur. Kısa zaman içerisinde Berlin'de Müslümanların sözcüsü konumuna gelen Hayri, bu süreçte Alman yetkililer tarafından da itibar görmeye başlamıştır. Abdülcebbâr Hayri, buradaki gözlemlerini raporlar halinde Teşkilat-ı Mahsûsa'ya iletiyordu. Hindu-Müslüman çatışması bakımından önemli değerlendirmelerde bulunan Abdülcabbar Hayri bir raporunda aşağıdaki sözlerine yer vermiştir:

> *80 milyon Müslümanın yaşadığı Hindistan'da, Müslümanlar başlangıçta Hinduların Milli Kongresi ile birleşmek istemişlerse de kısa süre sonra onların samimi olmadıklarını gördüklerinden Bütün Hindistan Müslümanları Birliği (All India Muslim League) kurmak zorunda kalmışlardır. Müslümanlar, Hinduların bizzat İslâm ve kendilerinin düşmanı olduklarını düşündükleri için kongreden ayrılmışlardır. Bu milli hareket gerçekte Hindu dini hareketidir...*
>
> *Hindular hemen hemen bütün Hindistan'ın ortak dili olan Urducaya saldırarak eski dillerini*

15 M. Ikram Chagatai, *Kheiri Brothers,* (Lahor: Maktaba Jadeed Press, 2016), 20.

16 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 6.

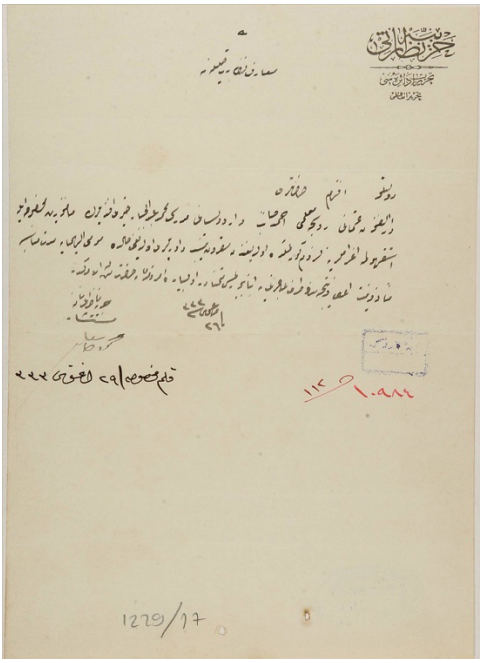
17 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 2.

ihya etmeyi istemişlerdir. Şimdi Arap harfleriyle yazılan Urducada pek çok Arapça, Farsça ve Türkçe kelime vardır. Hindular tamamen ölü olan eski dillerini ihya edemezler, fakat onlar Urdu harflerini Sanskritçe çevirmeye ve bütün Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeleri tasfiye ederek Sanskritçe koymaya çalıştılar. Bunda da büyük ölçüde başarı kazanmışlardır. Dünya'ya çok zeki bir şekilde, milli hareket maksadıyla takdim edilen Hindu dini hareketi aldatıcıdır...[18]

Abdülcebbâr Hayri, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Teşkilât-ı Mahsûsa yetkililerinin talep ve emirleri çerçevesinde değişik vesilelerle Kırım, Ukrayna, Moskova, İsveç, Danimarka, Norveç, Hollanda, İsviçre, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelere de uzun yurtdışı seyahatleri yapmış, buralarda da Osmanlı lehine çalışmalarda bulunmuştur.[19]

Abdülcebbâr Hayri'nin yurtdışında yapmış olduğu çalışmalarda İsveç'in başkenti Stockholm'de gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Abdülcebbâr Hayri, Stockholm'de Sosyalist Enternasyonal barış konferansına katılmak istemiş, bunun üzerine Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından o dönemin eğitim işlerinden sorumlu bakanlığı olan Maarif Nezareti'ne aşağıdaki talep yazısı gönderilmiştir. Bu belgede Dâru'l-Fünûn'da görevli olan Rusça öğretmeni Ahmed Saib Bey ile Urdu Dili müderrisi Abdülcebbâr Hayri'nin özel bir görevle Stockholm'e gönderilmelerinin gerekli görüldüğü bu sebeple de adı zikredilen kişilerin konferansa uygun bir süreyle görevlendirilmesi ve seyahatlerinin sonucunun bildirilmesi arz edilmiş, karar ve yetki Maarif Nezareti'ne bırakılmıştır.

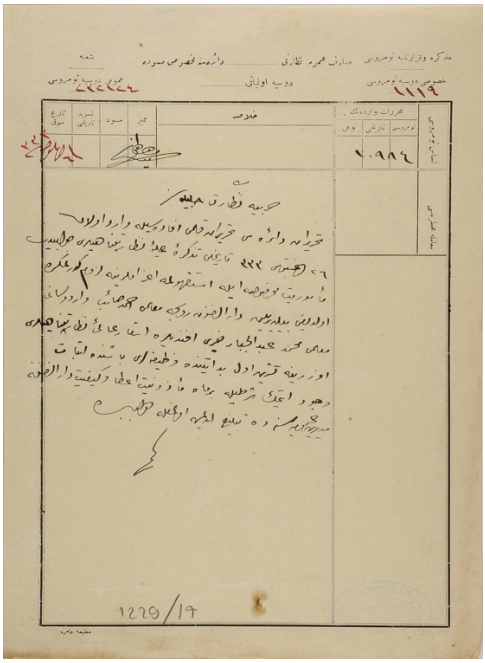
18 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 4.
19 Toker, "Hayri Kardeşlerin", 6.

Resim 1. Abdülcebbâr Hayri'nin Sosyalist Enternasyonal barış konferansına katılabilmesi için görevlendirilmesi hususunda Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından Maarif Nezareti'ne gönderilen talep yazısı.[20]

Urdu dili müderrisi Abdülcebbâr Hayri İstanbul'da görevli bulunduğu dönemde yine kendisi gibi Dâru'l-Fünûn'da görevli olan Rusça Muallimi Ahmed Saib Bey ile birlikte İsveç'in başkenti Stockholm'de Sosyalist Enternasyonel'in barış konferansına katılmak üzere bir ay süreyle izin almışlardır. Aşağıdaki arşiv belgesinde de adı geçen konferans için Osmanlı Maarif Nezareti tarafından izin verildiği hakkında Osmanlı Harbiye Nezareti'ne gönderilmiş olan cevabi yazı bulunmaktadır. Yazıda, 1119 özel dosya numaralı bu belgede Tahrirat Dairesi Tahrirat Kalemi ifadeleri ile Osmanlı Maarif Nezareti'nden bahsedilmektedir. Eğitim bakanlığı tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilmiş olan 26 Ağustos 1917 tarihli yazıya cevap olarak Rusça muallimi Ahmed Saib Bey ile Urdu Dili müderrisi Abdülcebbâr Hayri'ye özel bir görevle Stockholm'e gönderilmelerinin uygun olduğu, Ekim ayının başında görevlerine geri dönmek şartıyla Harbiye Nezareti'nin onayıyla bir aylık izin verildiği, ayrıca bu bilginin Dâru'l-Fünûn yetkililerine de bildirildiği ifade edilmektedir.

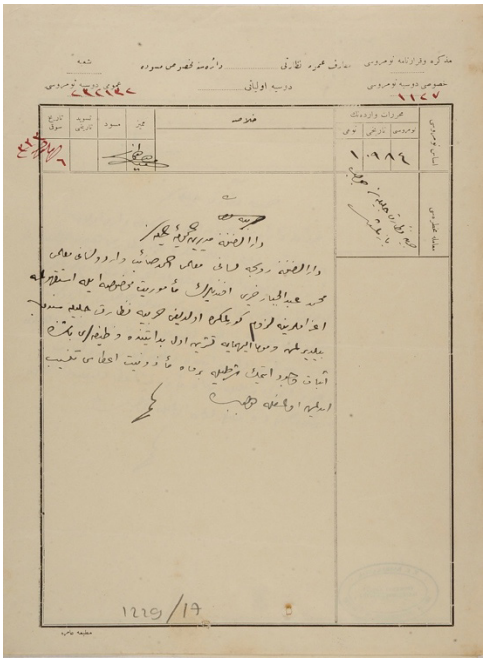
20 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT. 1229 - 17 - 1.

Resim 2. Osmanlı Maarif Nezareti'nin, Abdülcebbâr Hayri'nin Sosyalist Enternasyonal barış konferansına katılması için görevlendirilmesi hakkında Osmanlı Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu cevabi yazı.[21]

Aşağıdaki arşiv belgesinde ise Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından Abdülcebbâr Hayri ile Ahmed Saib Bey'in Stockholm'deki barış konferansına katılmalarının gerekli görüldüğüne dair Harbiye Nezareti tarafından Dâru'l-Fünûn'a gönderilmiş olan yazı bulunmaktadır. Bir önceki belgede Maarif Nezareti'ne bildirildiği gibi Dâru'l-Fünûn'a bilgi amaçlı aşağıdaki yazı gönderilmiştir. 6 Eylül 1916 tarihli 1127 sayılı bu belgede, Rusça öğretmeni Ahmed Saib Bey ile Urdu Dili müderrisi Abdülcebbâr Hayri'nin özel bir görev ile Stockholm'e gönderilmelerinin gerekli görüldüğü, bu nedenle kendilerine Ekim ayının başına kadar bir aylık izin verilmesinin uygun olduğu dile getirilmiştir.

21 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT. 1229 - 17 - 2.

Resim 3. Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından Sosyalist Enternasyonal barış konferansına Abdülcebbâr Hayri'nin katılabilmesi için görevlendirilmesi hakkında Osmanlı Dâru'l-Fünûn'una göndermiş olduğu talep yazısı.[22]

******

Aşağıdaki arşiv belgesinde Abdülcebbâr Hayri tarafından Maarif Nezareti'ne gönderilen bu belgede mazlum ve mahkûm milletin şer'î haklarını savunmak ve kendilerine karşı yapılan zulüm ve eziyetleri duyurmak maksadıyla özel bir görev ile izin verildiği yazmaktadır. Ancak mahkûm ve mazlum milletin haklarını savunma konusunda karşılaşılan sıkıntılar ve uğradıkları zulümler nedeniyle işleri bitmemiş bu yüzden Sosyalist Enternasyonal konferansı için kendisine verilmiş olan izin müddetinin uzatılmasını Abdülcebbâr Hayri, Osmanlı Maarif Nezareti'nden talep etmiştir. Harbiye Nezareti Doğu İşleri İdaresi tarafından önümüzdeki cumartesi günü izin süresinin sona ereceğini ve bu sürenin kendisinin İstanbul'a ulaştığı güne kadar uzatılabilmesini talep ederek kararı yüce takdirlerine bıraktığını belirtilmiştir.

22 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT. 1229 - 17 - 3.

Resim 4. Abdülcebbâr Hayri'nin Sosyalist Enternasyonal konferansı için kendisine verilmiş olan izin müddetinin uzatılabilmesi hususnda Osmanlı Maarif Vezareti'ne arz ettiği dilekçe.[23]

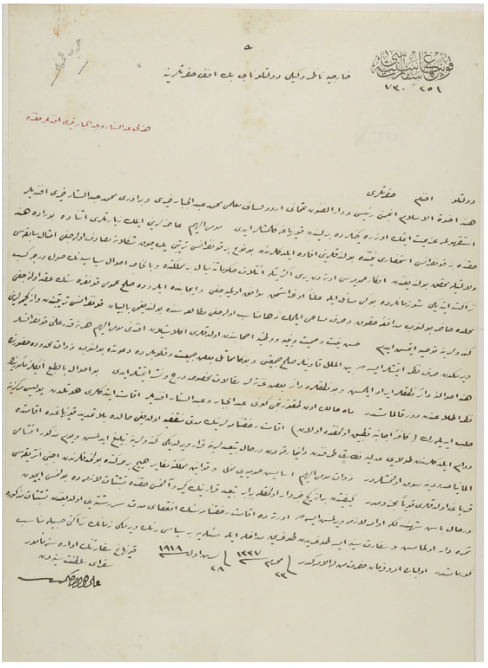
Abdülcebbâr Hayri, Stockholm'deki Sosyalist Enternasyonal'in barış konferansından sonra Berlin'e gitmiş ardından da Danimarka'nın başkenti Kopenhag'a geçmiştir. Burada konferanslar veren Abdülcebbâr Hayri'nin faaliyetleri İngiliz makamlarını tedirgin etmiş, İngiliz yetkililerinin Danimarka Hükümeti'ne yaptığı baskılar sonucu Hayri'nin sınır dışı edilmesine karar verilmiştir. Otelden polis zoruyla alınarak Almanya sınırına bırakılan Abdülcebbâr Hayri hakkında haksız yere derdest edilip sınıra bırakıldığına dair Kopenhag Osmanlı Sefareti (Büyükelçiliği), İstanbul'a bir rapor göndermiştir. Her ne kadar Osmanlı Şehbenderliği bu haksız muameleyi engellemeye çalıştıysa da olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Kopenhag Osmanlı Sefareti'nin o dönem Dış İşleri Bakan Vekili olan Hariciye Nazır Vekili Naci Bey'e göndermiş olduğu 28 Ekim 1918 tarihli bu belgenin günümüz Türkçesiyle içeriği şu şekildedir:

"Hind Uhuvvet-i İslâm Encümeni başkanı ve Osmanlı Dâru'l-Fünûn'unda görevli Urdu dili müderrisi Abdülcebbâr Hayri ile kardeşi Muhammed Abdüssettar Hayri Stockholm'e gitmek üzere bir süre önce Berlin'den Kopenhag'a gelmişlerdir. Kendileri ile yaptığımız ilk görüşme sırasında, burada Hindistan hakkında bir konferans tertip etme niyetinde oldukları söylediler. Ancak, böyle bir konferansın düzenlenmesinin pek çok sıkıntıya sebep olacağı daha önceki örneklerden dolayı bilinmekte ve genellikle halkın İtilaf Devletleri'ne yakın durduğu

23 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT. 1229 - 17 - 4.

bir memlekette ve özellikle siyasi ortamın son derece hassas olduğu bir zamanda, böyle bir meseleyle açıkça uğraşmanın uygun olmayacağı ve gerekirse ileride düzenlenecek olacak barış konferansında hazır bulunarak haklarını savunmalarının ve mesai harcamalarının daha yerinde olacağını kendilerine tavsiye etmiştim. İyi niyetli, din birliğini savunan vatansever kişiler oldukları anlaşılan bu iki kişi, her ne kadar açık bir şekilde konferans vermekten vazgeçtiklerini söylemiş olsalar da Uluslararası Kadınlar Barış Cemiyeti ve buna benzer bazı cemiyet ve kulüplerin daveti üzerine sınırlı bir topluluk huzurunda Hindistan'ın durumuna dair konuşmalar yapmış ve bu söylemlerini bazı gazete ve dergilerde yayımlamışlardır. Bu durum doğal olarak İngiliz yetkililerinin dikkatinden kaçmamıştır. Bu ayın 19'unda, Abdülcebbâr ve Abdüssettar Efendiler ikamet ettikleri otelden polis merkezine götürülerek oturma izinlerinin süresi dolduğu halde Kopenhag'da izinsiz olarak ikâmet etmeye devam ettiklerinden dolayı Adalet Bakanlığı tarafından Danimarka'dan bir an önce sınır dışı edilmelerine karar verildiği ve anılan günün akşamı Almanya sınırına gönderilmişlerdir. Bu kişilerin kamu düzenini bozacak ve ülke yasalarına aykırı hiçbir bir harekette bulunmadıklarına ve yabancı entrikasına kurban gittiklerine eminim. Bu durumdan biraz geç haberdar olmakla birlikte sınır dışı edilmeleri kararının geri alınması için hemen girişimlerde bulunulması adına başşehbenderliğe gerekli talimatlar verilmişse de ortada süresi dolmuş bir oturma izni meselesi olduğundan anılan çabalarımız sonuçsuz kalmış ve büyükelçilik de hassas bir dönem olduğu için doğrudan müdahale edip meseleyi diplomatik bir krize dönüştürmeyi uygun görmemiştir."

Resim 5. Danimarka'daki Osmanlı Sefarethanesi'nin Abdülcebbâr Hayri'nin siyasi faaliyetleri ile ilgili gönderdiği rapor.

Hind Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya, savaşın ardından Avrupa'da siyasi açıdan aktif bulu
Hintlileri "Hint Milliyetçi Partisi" isminde bir örgüt kurmaları için teşvik etmiştir. Almanların himaye
teşvikleri ile Berlin'de kurulan komitenin İstanbul'daki temsilciliğini yapan ve aynı zamanda Avrupa'd
Hint Milliyetçilerinin lideri olarak kabul edilen Lala Har Dayal Singh Mathur'un da katkıları ile Afg
Emiri Habibullah, İngiltere'ye karşı savaş açılması konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu şeki
Hindistan'ın Kuzeybatı eyaletlerinde yaşayan Pathan kabilelerinin ayaklanmaları teşvik edilmiştir. Har Da
Teşkilât-ı Mahsûsa'ya "Özgürleşme", "savaştan sonraki dönemde özgürleştirici propaganda" ve "Türkiye
Hindistan arasında ilişkiler kurmak için propaganda önerileri" şeklinde sunduğu üç bölüm halindeki progra
uygulayabilmesi için 1915 yılının Mayıs ayı dolaylarında İstanbul'da kaldığı 5 haftalık süre zarfında "Se
Hindistan Cemiyeti" ve "Genç Hindistan Cemiyeti" gibi çeşitli Hint İstiklâlci cemiyetler kurmuş ve bu yö
çalışmalar yapmıştır.[24]

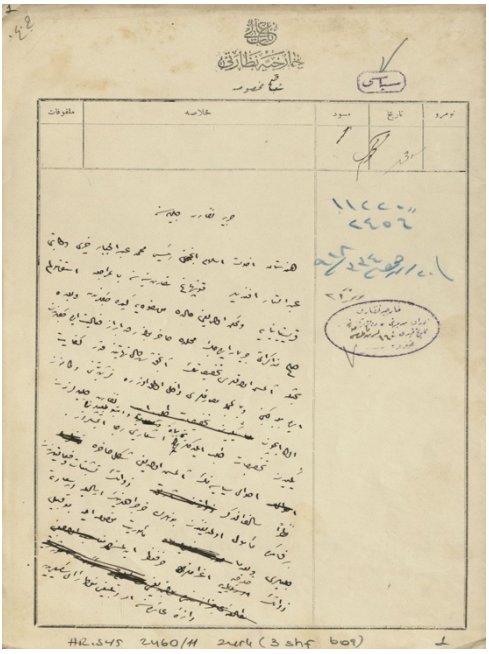
Bu cemiyetlerin üyeleri arasında Müslümanlar da bulunmaktaydı. Fakat buna rağmen, Har Dayal'ın siy
bağlantılarını kullanarak bilinçli bir şekilde Hindu unsurunu öne çıkartma çabaları sonucunda İstanbul'da kuru
bu iki cemiyette de Hindu ağırlığı oldukça yoğun bir şekilde hissedilmekteydi. Doğal olarak Har Daya
ortaya koyduğu bu emrivaki durumu, İstanbul'da yaşayan İslâmi kimliği ağır basan Pan-İslâmist düşün
yapısına sahip olsun ya da olmasın, İslâmi kimliklerinin bilincinde olan Müslümanlar arasında huzursuzlu
yol açarak onların değişik arayışlar içerisine girmelerine neden olmuştur. Aynı dönemde İstanbul'daki H
Müslümanları arasında önemli bir siyasi şahsiyet olarak öne çıkan Abdülcebbâr Hayri, duruma itiraz ede
Müslümanları tek bir çatı altında toplayacak yeni bir cemiyetin tesisi için çaba göstermeye başlamış, or
girişimleri kısa sürede sonuç vermiş ve "Hind Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti"[25] adı altında yeni bir siyasi y
ortaya çıkmıştır. Bu kurum, İstanbul'da ikâmet eden Müslüman Hintlileri bir araya getirerek siyasi bir
altında birleştirme arzusunun bir sonucu olarak teşkil edilmiştir.[26]

******

Osmanlı Devleti, Dış İşleri Bakanlığı'nın Harbiye (Milli Savunma) Bakanlığı'na göndermiş oldu
aşağıdaki telgrafta Hind Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti başkanı Muhammed Abdülcebbâr Hayri ile kard
Abdüssettar Efendi'nin Kopenhag Sefareti'ne başvurmasıyla Stokholm-Kristiyanya'ya oradan da koşu
mümkün olursa Moskova'ya gideceklerini, ayrıca gittikleri vakit orada cereyan edecek barış müzakerelerin
kendilerinin de faaliyetlerde bulunacaklarını ifade etmişlerdir. Bu koşullar göz önüne alınarak kendiler
daha önceden verilmiş olan ödeneğin ancak bu ay sonuna kadar yeterli olacağını Kasım ve Aralık ay
için de ödeneğe ihtiyaçları bulunduğunu bu yüzden bakanlıktan tekrar ödenek talep ettiklerini belirtmişler
Mevcut bakanlıktan yurt işlerinde memuriyet-i mahsusa'da görevli adı geçen kişiler için gerçekleştirecek
teşebbüs ve faaliyetlerde kullanılmak üzere harcırah ilave edilmesi arz edilmiştir.

24 Vahdet Kelesyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918),* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 19
57-58.

25 Hind Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti hakkında Osmanlı Arşivlerinde HR.SYS. 2460 – 11 numa
belgelere ulaşılabilir. İnternet adresi: https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGos
aspx?ItemId=21906283&Hash=E1BE9C92EF209B46681E4FDE22E634D141EE013FC24B9376433862053467DF54&Mi=2&

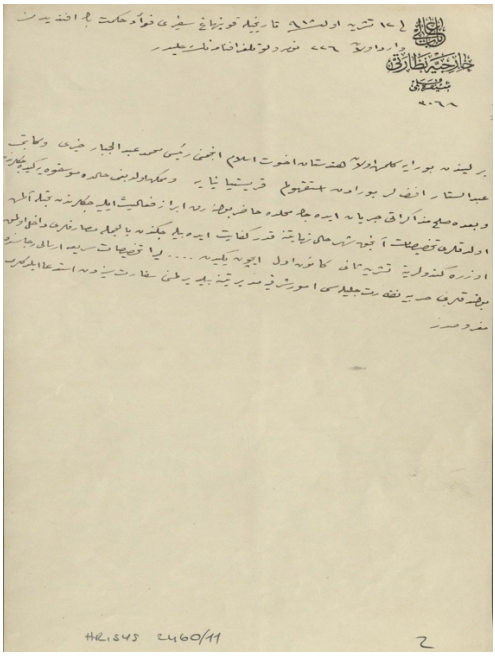

Resim 6. Muhammed Abdülcebbâr Hayri ve kardeşi Muhammed Abdüssettar Hayri'nin Moskova'da gerçekleştirecekleri faaliyetler için tahsisat talebi.[27]

Aşağıdaki belgede ise "17 Teşrini Evvel 918 tarihli Kopenhag Sefiri Fuad Hikmet Bey Efendiden gelen 226 numaralı telgraf namenin cildi olduğu yazılıdır. Bu telgrafta Berlin'den buraya gelecek olan Hindistan Uhuvvet-i İslam Encümeni Başkanı Muhammed Abdülcebbâr Hayri ile kardeşi Abdüssettar Efendi'nin buradan Stockholm-Kristiyanya'ya ve mümkün olduğu takdirde Moskova'ya gidecekleri, sonrasında ise barış görüşmelerinin gerçekleşeceği yerde hazır bulunarak faaliyetlerde bulunacaklarını ve bu nedenle almış oldukları ödeneğin ancak bu ay sonuna kadar yeteceğinden bütün masrafları dahil olmak üzere kendilerine Kasım ve Aralık ayları için yeniden …[28] lira ödenek verilmesi ricalarının Harbiye Nezaret Celilesi Umur-ı Şarkiye müdüriyetine bildirilmesini elçilikten talep etmişlerdir.

27 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS. / 2460 - 11.

28 Meblağ belirtilmemiş alan boş bırakılmıştır.

Resim 7. Hindistan Uhuvvet-i İslam Encümeni Başkanı Muhammed Abdülcebbâr Hayri ile kardeşi Abdüssettar Hayri'nin barış konferansının gerçekleşeceği yerlerde kullanılmak üzere Harbiye Nezaret Celilesi Umur-ı Şarkiye müdüriyetinden ödenek talebi.[29]

Uhuvvet Gazetesi

Gazetecilik ortaya çıktığı günden bu yana toplumsal aktivizmin en etkili temsilcisi olarak kabul edilmiştir ve toplumu ilerletmede gazetecilikten daha iyi bir düşünsel faaliyet yoktur.[30] Hint Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti de siyasi fikirlerinin yayılabilmesini sağlamak için bir yayın organına ihtiyaç duymuş ve Teşkilât-ı Mahsûsa'ya destek olmak amacıyla Hilâfet mantığı ile 1915 yılında Urduca olarak Abdülcabbar Hayri tarafından *Uhuvvet* gazetesi yayımlanmıştır.[31] İslâmi bakış açısı ile yayın yapan bu gazete, Hindular arasında rahatsızlık yaşanmasına sebep olmuştur. Bu gazete vasıtasıyla Abdülcebbâr Hayri, Hindistan'da Müslüman bir devlet kurma fikrini savunmaktaydı.[32] Üç yıl boyunca yayın hayatına devam eden *Uhuvvet* gazetesinin yerini daha sonra aylık *Brotherhood* isimli aylık İngilizce olarak yayımlanan gazete almıştır.[33]

29 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS. / 2460 - 11.

30 Zekai Kardaş, "Urdu Sahafat ki Taraqqi ve Istihkam mein Maulana Abu'l Kalam Azad ka Kirdar", *Şarkiyat Mecmuası* 42 (2023), 476.

31 Halil Toker, *Cihân-ı İslâm: Turki ka Eik Urdu Ahbâr* (Lahor: Urdu Academy Publications, 2011), 36-41. *Uhuvvet* gazetesinin üçüncü yıl basılmış olan 35 ve 37. sayıları İBB Atatürk Kitaplığı'nda "O_1825 iç_09" ve "Yd_1025_37" numarada bulunmaktadır.

32 Chagatai, *Kheiri Brothers,* 115.

33 Elif Öcalmış, "Osmanlı Döneminde Urduca Süreli Yayınlar", *Kebikeç 59* (2025), 143.

اخوة

۱۳۳۲

۱۳۳۴

۱ عدد ۱ سال — دارالخلافه : پنجشنبه ۳ محرم ۱۳۳٤ — نسخه ۱ غروش

Resim 8. Abdülcebbâr Hayri'nin İstanbul'da Urdu Dilinde yayımladığı *Uhuvvet* isimli gazetenin ilk sayısı.

Gazetenin yazılarından 6 Ocak 1916'daki sayısında "Bu evrensel savaşta (Birinci Dünya Savaşı) acı çeken, kanı akan genç askerlerin, onların karılarının ve yetimlerinin günahı sadece İngilizlerin boynunadır"[34], "Özgürlükleri ve istiklâlleri için mücadele eden Müslümanların Halifesini ve bütün Dünya Müslümanlarını, İngilizler daima kendi köleleri yapmayı ve aralarında bu hükümetleri paylaşmayı arzu etmektedirler."[35] ve "Müslüman kardeşlerime şimdi öyle bir ateş gerekiyor ki yanmak ve yakmak yerine kendilerini ve diğerlerini ısıtacak bir ateş. Her müminin içinde olan bu iman ateşi ile şimdi daha kararlı ve azimli olunmalı."[36] şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Ulaşılan gazete nüshalarında yer alan bazı haberleri incelediğimizde, Anafartalar'da İngilizlerin kaçtıklarını ve arkalarında bıraktıkları ganimetlerin Osmanlı'nın eline geçtiğinden bahsedildiğini görmekteyiz. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, Amerika'nın elçisi vasıtasıyla İtilaf devletlerine ciddi bir gözdağı verdiği, Selanik'teki Osmanlılar rehin alınırsa bunun karşılığının

34 İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, (HTU no. 0893), Uhuvvet Gazetesi, 6 Ocak 1916, İstanbul: Daru'l-hilafe, 1. Yıl, sy. 9, s. 138.

35 Hakkı Tarık Us koleksiyonu süreli yayınları (HTU no. 0552), Uhuvvet Gazetesi, 6 Ocak 1916, İstanbul: Daru'l-hilafe, 1. Yıl, sy. 9, s. 140.

36 Hakkı Tarık Us koleksiyonu süreli yayınları (HTU no. 0552), Uhuvvet Gazetesi, 6 Ocak 1916, İstanbul: Daru'l-hilafe, 1. Yıl, sy. 9, s. 141.

verileceği ve sonucunun da ağır olacağı yönündeki haberlere de yer verdiği görülmekteydi.[37] *Uhuvvet* gazetesi, yayımladığı bu tür olumlu yazıları ile Osmanlı Devleti'ne destek vermeye çalışmıştır.

Bu gazete, İngilizler ve Fransızların Osmanlılara karşı gerçekleştirdiği haksızlıkları bütün açıklığıyla halka bildirmiştir. Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Meclis-i Mebûsan'daki konuşmasına *Uhuvvet'te* yer verilmiştir. Bu konuşmada Enver Paşa "İngilizler ve Fransızların Osmanlı'ya zarar vermek maksadıyla İzmir sahilindeki yağma faaliyetlerinde bulunan eşkıyalara destek sağlıyorlar, bu faaliyetleri ile ülkeye zarar verebileceklerini düşünüyorlarsa yanılıyorlar" demiştir.[38] Bu gazete sayesinde Türklerin yaşamış olduğu bütün siyasi olaylar Hint halkı tarafından yakından takip edilebilmekteydi.[39]

Uhuvvet gazetesinin 29 Haziran 1916 tarihli sayısında çıkan haberinde Times gazetesi ve diğer bazı yayınlarda Osmanlı Devleti'ne yönelik yalan haberlerin yayılmakta olduğu ve bu haberlerin doğruyu yansıtmadığı vurgulanmaktadır. Zâkir Hüseyin isimli bir kişinin Kerbela'dan kaçarak Bombay'a geldiği ve Türklerin Hintlilere zulmettiği, onların mallarını zorla ellerinden aldığı şeklinde gerçek dışı suçlamalarda bulunduğu anlatılmaktadır. İngilizler, bu tür yalan ve yanlış haberlerle Osmanlı Devleti'nin İslâm dünyasındaki imajını zedelemeyi ve Hintli Müslümanlar üzerindeki Osmanlı sevgisini azaltmayı hedeflemektedir. Ancak gazetede söylenenin aksine savaşın en zorlu dönemlerinde bile Hintli Müslümanların Osmanlı Devleti'nden destek gördükleri hatta sadece kendilerinin değil Mecûsîler, Brahmanlar, Budistler gibi farklı din ve mezheplerden kişilerin de huzur içinde yaşadıkları vurgulanmaktadır. Ayrıca Osmanlı topraklarında yaşayan Hintli askerlerin, orduya katılmak için belirli bir ücret aldıkları da ifade edilmektedir. Gazetede, Osmanlı Devleti'nin yalnız Hindistan Müslümanları için değil farklı topluluklar için de bir sığınak yeri ve destek kaynağı olduğu, İngilizlerin bu durumu sarsmaya çalıştığı güçlü bir eleştiri olarak yer almaktadır. Zâkir Hüseyin isimli kişinin varlığının bile meçhul olduğu ve eğer böyle bir kişi varsa yalanları dolayısıyla Allah'ın laneti onun üzerine olsun şeklindeki sözlerle gazetedeki yazıya son verilmiştir.[40]

Savaş süresince verilen tüm bu desteklere rağmen Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilgiye uğramış, toprakların paylaşımına çoktan karar verilmişti. Osmanlı Devleti'ne İstanbul'un etrafında küçük bir alan ile Orta Anadolu'nun bırakılmasına karar verilmiştir. Kalan topraklar ise İngiltere, İtalya, Yunanistan ve Fransa'ya verilirken Mekke-Medine ve etrafı Şerif Hüseyin'e bırakılacaktır. Aslında İngilizler savaş başlamadan önce Türklere karşı adil davranılacağını beyan ederek Hintli Müslümanların desteğini almaya çalışmıştır. Ancak 1918

37 Hakkı Tarık Us koleksiyonu süreli yayınları (HTU no. 0552), Uhuvvet Gazetesi, 6 Ocak 1916, İstanbul: Daru'l-hilafe, 1. Yıl, sy. 9, s. 152.

38 Hakkı Tarık Us koleksiyonu süreli yayınları (HTU no. 0552), Uhuvvet Gazetesi, 14 Aralık 1916, İstanbul: Daru'l-hilafe, 2. Yıl, sy. 7, s. 100, 102.

39 Azmi Özcan, *Pan-İslâmizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 235.

40 Erdoğan Karakuş, "İngilizlerin, Hintlilerin Osmanlı Devleti'ne Duyduğu Bağlılığı Yok Etmek İçin Yaptığı Faaliyetler", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi 117* (2004), 6-7.

yılında Mondros mütarekesi ile birlikte verilen teminatların gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır.[41]

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin, Türklerin Halifesine ve Osmanlı Devleti'ne zarar verilmeyeceği yönünde verdikleri sözleri tutmamaları dolayısıyla Müslüman basının, İngilizlere karşı olan tutumu değişmiştir. Bu tarihten sonra Hindistan'daki Müslüman Basın, İngilizlerin Türklere yönelik politikasına karşı öfke dolu duygular hissetmeye başlamışlardır. Her ne kadar Gandi Hinduların lideri konumunda olsa da bu dönemde o da Türkleri desteklemeyi uygun bulmuş, Hindistan'daki 1919-1924 yılları arasında Osmanlı'yı ve halifesini desteklemek için ortaya çıkmış olan Hilâfet Hareketi'ni organize etmede Hindular ile Müslümanları birleştirmeyi düşünmüştür. 24 Kasım 1919'da Bütün Hindistan Hilâfet Konferansı başkanı olarak, hükümetle olan tüm iş birliğini geri çekmeye karar vermiştir. Böylece milliyetçi Müslüman basının İngilizlere karşı propagandası hız kazanmıştır.[42]

Sonuç

İngiliz sömürge yönetimine karşı Hint askerleri tarafından gerçekleştirilen 1857 Büyük Sipahi Ayaklanması alt kıtanın siyasi, sosyal ve kültürel tarihinde büyük bir değişime sebebiyet vermiştir. İngiliz kaynaklarına ayaklanma, isyan olarak geçen bu başkaldırı sonrası Hindistan Müslümanları zayıf, etkisiz ve muhtaç hale getirilmiştir. Bu süreç alt kıta halkında milli bir şuur oluşmasına vesile olmuş, sömürü düzene karşı mücadeleleri de bu süreçten sonra hız kazanmıştır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Hindistan'da İngiliz sömürü gücünün Hint Müslümanları ve Hindu dinine mensup Hindistanlılar arasında oluşturmaya başladığı uçurum gittikçe derinleşmekte ve etkileri Hindistan içinde olduğu gibi Hindistan toprakları dışında da kendisini göstermekteydi. Hatta İngilizleri Hindistan'dan atmak gibi ortak bir siyasi amaçları olmasına rağmen ayrı görüşteki Hintli milliyetçilerin fikir ayrılıkları ve Müslim-gayrimüslim farklılıkları da zaman zaman aralarında soğuk rüzgarlar esmesine sebebiyet vermiştir.

Böyle bir dönem içerisinde eğitim ve siyasi amaçları doğrultusunda ülkesinden ayrılan Hint Müslümanlarından eğitimci, yazar, aktivist ve gazeteci kimliği ile ön plana çıkan Abdülcabbar Hayri, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın isteği ile çeşitli Batılı ülkelere seyahatlerde bulunarak istihbarat örgütünün faaliyetlerini yakinen takip etmiş, oralarda İslâm birliği anlayışı ile yaptığı çalışmalarını hilafet makamına olan bağlılıklarının bir göstergesi olarak Osmanlı Devleti'ne sunmuştur.

Savaşlarda ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katıldığı haberi tüm alt kıtada büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Hindistan'da gazeteciliğin gelişmesi, İslâm dünyasının artan sorunlarıyla doğru orantılıydı. Bu nedenle Urduca gazetelerde Müslüman ülkeler ve Osmanlı Devleti ile ilgili haberler sıklıkla yer almaktaydı. Hatta öyle ki İslâm birliği

41 Azmi Özcan, *Pan-İslâmizm,* 235.

42 V. Venkatraman, "Indian Nationalism: The British Bureaucratic Control over the Nationalist Muslim Press and Political Literature in Madras Presidency, 1914 – 1923" (Doktora Tezi, Rajapalayam Rajus' College, 2018), 1-2.

fikirlerini savunan Hindistan Müslümanlarının Osmanlı halkına hissettiği yakınlık dolayısıyla Osmanlılar lehine kamuoyu yaratmak amacıyla bazı gazeteler sadece Osmanlılar hakkında haberler yapmaktaydı. Bu eğilimle birlikte, iki ülke arasındaki ilişkiyi daha da ilerletmek ve güçlendirmek için kamuoyu yaratmak amacıyla çıkan gazeteler arasında *Uhuvvet* de bulunmaktaydı. Abdülcebbâr Hayri, Hind Uhuvvet-i İslâm Cemiyeti'ni kurarak Hindistanlı Müslümanları hilafete ve Türk kardeşlerine destek olmak için bir çatı altında toplamaya çalışmış ve bu cemiyet adı altında İstanbul'da 1915 yılında İngilizler aleyhine kamuoyu oluşturmak için *Uhuvvet* gazetesini çıkarmıştır.

Aynı zamanda Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından İstanbul'da Dâru'l-Fünûn'a Urdu dili öğretmeni olarak atanmış ve Hint alt kıtası ile Türkler arasındaki en güçlü bağ olabilecek dil eğitiminin başlamasına vesile olmuştur.

Abdülcebbâr Hayri'nin üstlendiği en önemli girişimlerden biri de 1917 yılında Stockholm'de düzenlenen toplantıda Hindistan'ın Müslümanlar ve Hindular arasında iki ayrı bölgeye ayrılması önerisi olmuştur. Hintli Müslümanların haklarını koruyabilmeleri için Hindulardan ayrılmaları gerektiğini ve her iki ulus için ayrı devletler kurulmasının bir zorunluluk olduğunu savunmuştur. Bu öneri, günümüz Pakistan'ının kurulmasında önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

Abdülcebbâr Hayri, hayatı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlerde İslâm alemine ve Osmanlı halkına destek olmuş, Hindistanlı Müslümanların haklarını İngilizlere karşı korumak için fedakârca çalışmalar yürütmüştür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). MF.MKT. 1229 - 17 - 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). MF.MKT. 1229 - 17 - 2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). MF.MKT. 1229 - 17 - 3.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). MF.MKT. 1229 - 17 - 4.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). HR.SYS. / 2460 - 11.

Hakkı Tarık Us koleksiyonu süreli yayınları (HTU no. 0552). Uhuvvet Gazetesi, 6 Ocak 1916.

Hakkı Tarık Us koleksiyonu süreli yayınları (HTU no. 0552). Uhuvvet Gazetesi, 14 Aralık 1916.

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Chagatai, M. Ikram. *Kheiri Brothers* adlı kitabın önsözü, 5-32. Lahor: Maktaba Jadeed Press, 2016.

Chaghatai, M. Ikram "Islam in Germany". *Kheiri Brothers*. içinde: 145-152. Lahor: Maktaba Jadeed Press, 2016.

Çakmakçı, Mehmet Kemal. " "Minnettar Gözler" ile "Peşaver Ekspresi" Adlı Öykülerde Hindistan'ın Bölünmesi Sırasında Yaşanan Katliamlar". *JOMISS 2/2* (2024): 93-105.

Çiftsüren, Arzu. "Trablusgarp Savaşı'nın Urdu Şiirine Yansıması". *Şarkiyat Mecmuası 41* (2022): 39-60.

İşsever, Muhsin Ramazan. "Muhammad Iqbal and the Turks". *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi 8/2* (2024): 243-257.

Liebau, Heike. "Navigating Knowledge, Negotiating Positions". *Relational Lives: Historical Subjectivities in Global Perspective 45/3* (July - September 2019): 341-361.

Karakuş, Erdoğan. "İngilizlerin, Hintlilerin Osmanlı Devleti'ne Duyduğu Bağlılığı Yok Etmek İçin Yaptığı Faaliyetler". Askerî Tarih Belgeleri Dergisi 117 (2004): 6-7.

Kardaş, Zekai. "Urdu Sahafat ki Taraqqi ve Istihkam mein Maulana Abu'l Kalam Azad ka Kirdar." *Şarkiyat Mecmuası 42* (2023): 473-484.

Keleşyılmaz, Vahdet. *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınevi, 1999.

Öcalmış, Elif. "Osmanlı Döneminde Urduca Süreli Yayınlar". *Kebikeç 59* (2025): 135-146.

Özcan, Azmi. *Pan-İslâmizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Siddiqi, Majid Hayat. "Bluff, Doubt and Fear: the Kheiri Brothers and the Colonial State, 1904-45". *Kheiri Brothers.* içinde 33-73. Ed. M. Ikram Chagatai. Pakistan: Maktaba Jadeed Press, 2016.

Selim, Seyyid Muhammed. "Khairi Bradaran". *Khairi Bradaran,* içinde 21-31. Ed. M. Ikram Chagatai, Lahor: Maktaba Jadeed Press. 2017.

Soydan, Celal. *Göç Öyküleri*. Ankara: Hece Yayınları, 2018.

Toker, Halil. *Cihân-ı İslâm: Turki ka Eik Urdu Ahbâr*. Lahor: Urdu Academy Press. 2011.

Toker, Halil. "Hayri Kardeşlerin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Dâru'l-Fünûn'da Urdu Dili Eğitiminin Başlangıcı". *100th Anniversary of Urdu Language Education in Turkey (Türkiye'de Urdu Dili ve Edebiyatı Eğitiminin 100. Yılı)*. içinde 1-11, Ed. Halil Toker-Ali Moeen. Pakistan: Urdu Ghar Press. 2015.

Toker, Halil ve Zekai Kardaş. *Journey of Friendship and Brotherhood (A Pictorial Survey of Turkey and Pakistan Relations)*. Lahor: Mavra Publishers, 2021.

Tezler /Theses

Venkatraman, V.. "Indian Nationalism: The British Bureaucratic Control over the Nationalist Muslim Press and Political Literature in Madras Presidency, 1914 – 1923.". Doktora Tezi. Rajapalayam Rajus' College, 2018.

Yıldız, Ramazan Eren. "Muhammed Abdülcebbâr Hayri ve Abdülsettâr Hayri Kardeşlerin Türkiye'deki Faaliyetleri ve Dârülfünûn'da Urdu Diline Yaptıkları Hizmetler.". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2023.